

KRITICKÁ MÍSTA VE VÝUCE VÝCHOVY K OBČANSTVÍ NA DRUHÉM STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL

CRITICAL AREAS IN THE TEACHING OF EDUCATION FOR CITIZENSHIP IN ELEMENTARY SCHOOLS

**Zuzana Cieslarová, Tomáš Hubálek,
Lucie Navrátilová, Eliška Opletalová**

Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc

Abstrakt

Príspevek predstaví výsledky výzkumu zabývajícího se kritickými místy (KM) ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství (dle *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*, dále jen RVP ZV). A to z pohledu žáka i z pohledu vyučujícího. Design výzkumu je smíšený; je využita kvalitativní i kvantitativní metodologie. Konkrétně se jedná o obsahovou analýzu, polostrukturované rozhovory realizované s učiteli výchovy k občanství a dotazníkové šetření distribuované mezi žáky základních škol. Data jsou sbírána simultánně, vzájemně porovnávána a jejich doplňování se přispívá ke komplexnější identifikaci kritických míst, která jsou následně detailněji analyzována.

Klíčová slova: kritická místa; výchova k občanství; základní vzdělávání; vzdělávací proces

Abstract

The paper presents the results of research dealing with critical areas in Civics teaching (according to the *Framework Educational Programme for Basic Education*), both from the student's and the teacher's perspective. The research design is mixed; both qualitative and quantitative methodologies are used. Specifically, it involves content analysis, semi-structured interviews conducted with citizenship education teachers and a questionnaire survey distributed among elementary school pupils. The data are collected simultaneously, compared and their updating contributes to a more comprehensive identification of critical areas, which are then analysed in more detail.

Keywords: critical areas; Education for Citizenship; basic education; educational process

1 ÚVOD

Problematika kritických míst v kurikulu Výchovy k občanství (dále jen Vko dle RVP ZV) a Občanském a společenskovědním základu (dle RVP pro gymnázia) byla částečně zkoumána již v nedávné minulosti (např. Nohavová et al., 2021), nicméně autoři zároveň uvádí určité mantinely a rezervy pro svá zjištění (kupříkladu se opírají jen o tvrzení pedagogů). Z toho důvodu jsme se rozhodli zaměřit jen na vzdělávací obor tak, jak je vymezen v RVP ZV. Touto koncentrací chceme postihnout téma v jeho komplexitě a identifikovat kritická místa z pohledu žáků i učitelů.

2 TEORIE

Výchova k občanství je vzdělávací obor vzdělávací oblasti Člověk a společnost dle RVP ZV. Problematika KM tohoto oboru je v tuzemském prostředí relativně nová, častěji jsou tímto způsobem analyzovány přírodovědné předměty. KM lze chápat jako opak bezproblémových míst, a to ze dvou perspektiv; žáka i učitele. Pro žáky představuje KM konkrétní téma (učivo), kterému žáci nerozumí, považují za obtížné, či v něm dokonce selhávají, a to z různých hledisek zahrnující jak ontogenetický (náročnost učiva), tak psychodidaktický (neúspěch) pohled (Mentlík et al., 2018). Důvody pro kritičnost zahrnují také abstraktnost, přílišnou odbornost a nezáživnost (Nohavová et al., 2021). Pluháčková et al. (2019) uvádí, že nelze opomenout učitele, protože i na jeho straně lze hledat příčiny vzniku KM. Je přirozené, že každý z učitelů ve školní praxi některá témata vyučuje raději a některá by naopak nejradši vynechal.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Design výzkumu je smíšený; aplikujeme metody kvantitativního i kvalitativního výzkumu. Cílem výzkumu je identifikace kritických míst ve Vko a jejich příčin. Výchozí metodou je obsahová analýza dokumentu RVP ZV a příslušného vzdělávacího obsahu. Pro výzkum byla formulována hlavní výzkumná otázka: **Která témata vzdělávacího obsahu Vko považují žáci a učitelé za kritická a proč?** Sběr dat pro zodpovězení otázky probíhá formou dotazníkového šetření (v případě žáků) a polostrukturovaných rozhovorů (v případě učitelů).

Respondenty tvoří aprobovaní učitelé, kteří aktuálně působí na základní škole a vyučují občanskou výchovu na 2. stupni a žáci devátých ročníků ZŠ. Data jsou sbírána simultánně a vzájemně porovnávána, což vede k nalézání souvislostí a vztahů. Rozhovory jsou kódovány a zpracovány pomocí zakotvené teorie (Novotná et al., 2019).

4 VÝSLEDKY

Výzkum problematiky KM ve Vko stále probíhá, nelze tedy prezentovat jednoznačné závěry. Aktuálně je analyzována 1/3 dat z rozhovorů a 1/4 z dotazníků. Celkový počet získaných respondentů je 6 u pedagogů a 200 u žáků. Teprve po vyhodnocení všech údajů bude možné zodpovědět hlavní výzkumnou otázku.

4.1 Učitelé

Z prozatímně vyhodnocených rozhovorů vyplývá, že za nejkritičtější témata učitelé považují oblast práva, a to zejména z důvodů časové náročnosti příprav a pozorované obtížnosti pro žáky, volební systém (snaha zůstat neutrální, respektovat názory žáků a vhodně argumentovat) a ekonomika a finance (snaha o praktickou výuku). Učitelé v rámci určení KM poukazují na vliv covidu, kvůli němuž se témata osobního rozvoje stávají choulostivějšími.

4.2 Žáci

Z aktuálně vyhodnocených dat vyplývá, že nejvíce žákům dělá ve výuce potíže téma právní řád České republiky. Specificky u respondentek/žákyně se jako KM častěji objevují navíc i témata principy tržního hospodářství a kulturní život.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Výzkum pomáhá rozklíčovat hlavní kritická místa z pohledu pedagogů i žáků ve Vko. Problémem šetření může být multioborový a interdisciplinární charakter Vko, což může vést k znesnadnění identifikace KM. Překážkou se jeví nutnost aktuálnosti tzv. bytí v obsahu (Píšová et al., 2013), která klade na učitele Vko čím dál větší nároky. U učitelů může hrát roli délka praxe, aprobovanost, preference metod a forem výuky, schopnost adekvátně reflektovat vlastní působení na žáky (Slavík et al., 2017). Za podstatný faktor ovlivňující četnost a výskyt KM

Ize považovat i časovou dotaci Vko. U žáků jako podstatný limit vnímáme jejich paměť ve vztahu k učivu, které probírali v předchozích ročnících.

Výzkum vnímáme jako inovativní z důvodu zaměřenosti na aktuální výzvu oborové didaktiky, která doposud nebyla dostatečně zpracována. Jeho přínos spatřujeme v propojení s pregraduální přípravou budoucích učitelů.

PODĚKOVÁNÍ

Výzkum je realizován za podpory projektu č. IGA_PdF_2024_010 Univerzity Palackého v Olomouci.

6 LITERATURA

- Kohout, J., Mollerová, M., Masopust, P., Feřt, L., & Slavík, J. (2019). Kritická místa kurikula na základní škole pohledem mezinárodního šetření TIMSS a českých učitelů – poznatky z fyziky. *Pedagogická orientace*, 29(1), 5–42.
- Mentlík, P., Slavík, J., & Coufalová, J. (2018). *Kritická místa kurikula, organizační a klíčové koncepty: konceptuální vymezení a příklady z výuky geověd*. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta.
- MŠMT. (2023). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_cista_verze.pdf
- Nohavová, A., Stuchlíková, I., Betáková, L., Dvořák, P., Hofmannová, J., Kursová, V., & Vránková, K. (2021). *Kritická místa kurikula ve vybraných vzdělávacích oborech*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- Novotná, H., Špaček, O., & Štovičková Jantulová, M. (Eds.). (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. FHS UK.
- Píšová, M., Hanušová, S., Kostková, K., Janíková, V., Najvar, P., & Tůma, F. (2013). *Učitel expert: jeho charakteristiky a determinanty profesního rozvoje (na pozadí výuky cizích jazyků)*. Masarykova univerzita.
- Pluháčková, M., Duffek, V., Stacke, V., & Mentlík, P. (2019). Kritická místa ve výuce zeměpisu na ZŠ: identifikovaná kritická místa a jejich příčiny. *Arnica: časopis pro rozvoj přírodovědného vzdělávání*, 1, 15–30.
- Rendl, M., & Vondrová, N. (2014). Kritická místa v matematice u českých žáků na základě výsledků šetření TIMSS 2007. *Pedagogická orientace*, 24(1), 22–57.

Slavík, J., Janík, T., Najvar, P., & Knecht, P. (2017). *Transdisciplinární didaktika: o učitelském sdílení znalostí a zvyšování kvality výuky napříč obory*. Masarykova univerzita.